

Inleiding

DE INZET VAN HET BOEK

Migratie heeft altijd tot de verbeelding gesproken en doet dat nog steeds. Mythes over migratie verbeelden het ontstaan en de ontwikkeling van beschavingen. Met het epos over de zwerftochten van Odysseus, het heldendicht over de emigratie van Aeneas die uitmondt in de stichting van Rome en de bijbelse verhalen over de joodse uittocht uit Egypte, Jezus' intocht in Jeruzalem en de reizen van de apostel Paulus, worden de Grieks-Romeinse en Joods-Christelijke wortels van de westerse beschaving overgeleverd. Latere migratiebewegingen, zoals de 'grote trek naar de Nieuwe Wereld', hebben dankzij talloze romans en film mythische proporties gekregen. Vandaag de dag vertellen de Nederlanders die het roer omgegooid hebben en vertrokken zijn, fantastische verhalen op hun weblogs.

In deze mythes wordt migratie vaak positief voorgesteld als een verrijking in letterlijke en figuurlijke zin. De mythische verhalen vormen de magische beeldspraak van de verspreiding en vooruitgang van de mensheid.

Natuurlijk heeft het nooit ontbroken aan kritische tegengeluiden. In de laatste decennia lijkt de aandacht zelfs voornamelijk uit te gaan naar harde en onaangename feiten over migratie. Realistische geschiedschrijving, objectief empirisch onderzoek en waarheidsgetrouwe journalistiek brengen vergeten en nieuwe feiten over migratie aan het licht. In historische studies, bijvoorbeeld, wordt uiteengezet hoe de Europese kolonisatie van Amerika gepaard ging met verdringing van 'Indianen' en hoe de slavenhandel heeft bijgedragen tot de economische bloei van

Holland in de Gouden Eeuw. Of denk aan de landelijke dagbladen die bijna dagelijks berichten hoe de migratie van Afrikanen naar Europa voor velen voortijdig eindigt door verdrinking, verstikking en uitputting.

Deze realistische informatie over migratie onttovert de mooie mythes over migratie. Tegelijkertijd lijkt ze ook voedsel te geven aan een nieuwe, negatieve mythevorming en misverstanden op te roepen. Zo vormen de bootreizen van Afrikaanse migranten een bron voor de overvloedige beeldspraak van 'migrantenstromen' die het Europese continent dreigen te 'overspoelen' en de Europese culturen dreigen 'onder te dompelen'. Op deze manier ontstaat het misverstand dat het behoud van de Europese cultuur vereist dat een dam wordt opgeworpen tegen de aanzwellende migratiegolven. Een ander bekend misverstand speelt in de beeldvorming over islamitische migranten: de ontzetting over de gewelddadige aanslagen van '9/11' werkt door in de ontwikkeling van een vijandbeeld van de islam en dat vijandbeeld leidt weer tot een toenemend afwerende houding jegens islamitische migranten. Volgens sommigen zou bescherming van mensenrechten zelfs ondergeschikt moeten zijn aan het bestrijden van terrorisme.

In hoeverre deze mythes en misverstanden mede debet zijn aan het restrictieve migratiebeleid dat in Nederland is aangescherpt in de nieuwe Vreemdelingenwet van 2001, is niet helemaal duidelijk. Waarschijnlijk liggen oprechte, realistische zorgen om de veiligheid en sociale zekerheid van de Nederlandse bevolking en overdreven, irreële voorstellingen over criminele en profiterende migranten beide ten grondslag aan de verharding van het Nederlandse migratiebeleid.

Dit boek beoogt enkele hardnekkige mythes en ernstige misverstanden waardoor de actuele discussie over migratie gekleurd wordt, bloot te leggen en te corrigeren. Aansluitend wil het boek inzichten, argumenten, gegevens en principes aanreiken om het denken over migratie con-

structieve impulsen te geven en het migratiebeleid goede oriëntaties te bieden.

Het boek is geschreven door de studiegroep ‘Migratie’ die in 2004 op initiatief van het Soeterbeek Programma van de Radboud Universiteit Nijmegen is opgericht. De groep – allen wetenschappers, verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen – is uitgegaan van een startnotitie waarin drie aspecten van migratie belicht zijn: vrije migratie, gastvrijheid en belang.¹ De startnotitie leidde tot stevige discussies tussen de leden van de groep. Daarna volgden bijeenkomsten waarin artikelen werden besproken, onderzoeksgegevens werden gepresenteerd en visies werden verkend. Gerard Dierick, studiesecretaris van het Soeterbeek Programma, maakte inhoudelijke verslagen van de bijeenkomsten zodat de voortgang gewaarborgd werd. Na zijn pensionering nam zijn collega Joos van Vugt deze taak op zich. In 2006 ging de studiegroep over tot het schrijven van de bijdragen die de inhoud van dit boek vormen. De verschillende wetenschapsgebieden die door de leden van de groep worden vertegenwoordigd, staan garant voor de veelzijdigheid van dit boek over migratie.

Alle bijdragen zijn tekstueel geredigeerd door Joos van Vugt. Wij willen hem op deze plaats graag bedanken voor zijn uitstekende werk. De wetenschappelijke raad van het Thijmgenootschap hoopt dat de standpunten en argumenten die in dit boek worden ontwikkeld, bijdragen tot de vorming van verantwoorde visies op migratie.

OVER DE BIJDAGEN

De thematiek van dit boek wordt in de eerste bijdrage opgevouwen vanuit de direct voor de hand liggende vraag of Nederland een migrantenland is. De sociaal-geograaf Buursink schetst de kaart voor de eerste kennismaking met de boeiende en moeilijke topics die op het terrein van de migratie te vinden zijn en die in dit boek verder onderzocht worden.

Buursink onderscheidt internationale migratie van andere vormen van migratie, hij maakt een vergelijking met het internationaal toerisme, hij wijst op de gewelddadigheden waarmee de grote migratiebewegingen uit het verleden gepaard gingen en hij presenteert recente cijfers over migratie naar en uit Nederland. Daarbij maakt hij geleidelijk aan duidelijk dat het ingrijpendste aspect van internationale migratie opdoemt als de migranten hun nieuwe, voorlopige of definitieve, bestemming bereiken: dan dient de noodzaak tot integreren zich aan. Buursink betoogt dat integratie niet kan bestaan in een eenzijdige aanpassing van de migranten aan de gevestigde cultuur, maar een voortdurende opgave is zowel voor de immigranten als voor de gevestigde bevolking. In Nederland is er op dit vlak nog wel wat werk aan de winkel, volgens Buursink. Nederlanders dienen zich serieus te bezinnen op hun culturele identiteit in plaats van blind te varen op de staatsrechtelijke nationaliteit, terwijl immigranten, van hun kant, echt gericht moeten zijn op het aanvaarden van het Nederlandschap in de culturele betekenis van het woord. Deze spanningen zijn volgens Buursink nodig, wil er sprake blijven van Nederland als een betekenisvolle gemeenschap. Want de optimistische verwachting dat de integratieproblemen mettertijd vanzelf zullen oplossen, berust op een mythe.

De centrale vraag van Tholen in zijn bijdrage *Onmacht in het migratiebeleid: een mythe?* is of degenen die beweren dat sturing op het terrein van migratie door nationale overheden nagenoeg onmogelijk is, het gelijk aan hun kant hebben of niet. Vanuit een bestuurskundig perspectief analyseert hij deze mythe van het bestuurlijk onvermogen. Hij doet dit door de vier argumenten die voor deze onmacht worden aangevoerd te analyseren en (deels) te weerleggen, gebruikmakend van een metafoor van de werking van een thermostaat van een verwarming. Deze vier argumenten zijn achtereenvolgens die van 'overmacht', 'overruled wor-

den', 'afhankelijkheid' en 'onthand zijn'. Nationale overheden zouden allereerst machteloos staan tegen grote regionale of zelfs mondiale ontwikkelingen, ze zouden daarnaast onmachtig zijn omdat ze gebonden zijn aan internationale regels en in de praktijk afhankelijk zijn van andere partijen. En ten vierde zou de onmacht om te sturen voortkomen uit het simpelweg ontbreken van adequate sturingsinstrumenten.

Bij alle argumenten heeft de munt echter twee kanten volgens Tholen. De stelling dat migratie-instrumenten geen effect hebben wordt onder andere uiterst cynisch in het licht van de vele doden die vallen bij pogingen om bijvoorbeeld via de Straat van Gibraltar Europa binnen te komen of om de grens tussen Mexico en de VS over te steken. Ook de groeiende betrokkenheid van andere actoren en andere bestuurlijke niveaus in het migratiebeleid de afgelopen decennia is juist heel goed te begrijpen als teken van bestuurlijk vermogen van de nationale overheden. Hoewel er een tendens is naar de-nationalisatie van migratiecontrole betekent dit niet zonder meer dat de staat niet meer kan sturen. De conclusie die Tholen dan ook trekt, is dat in het debat tussen degenen die wel sturingsmacht zien en degenen die vooral onmacht waarnemen, geen van beide partijen het gelijk aan zijn zijde heeft. Tholen waarschuwt echter onmiddellijk dat die conclusie geen uitspraken toelaat over het (on)vermogen van de nationale overheid om prudent met haar beperkte sturende macht om te gaan.

Delsen bestrijdt vanuit een economisch perspectief de mythe dat migratie goed is voor de economie. Immigratie leidt in theorie tot meer aanbod op de arbeidsmarkt, waardoor de lonen en daardoor ook de productiekosten lager worden. In een concurrerende markt zou dit volgens de standaard economische theorie tot lagere prijzen leiden en, indien de vraag naar producten niet inelastisch is, tot een stijging van de vraag naar goederen en diensten. De

werkgelegenheid en de lonen zouden vervolgens toenemen. Bij een vrij verkeer van personen zou dit proces volgens de klassieke leer van de economie doorgaan tot de loonverschillen tussen de regio's of landen beperkt zijn tot de kosten van migratie. Met deze perfecte arbeidsmarkten als uitgangspunt is migratie dus een voordelig tijdelijk fenomeen. Volgens Delsen is van deze ideale omstandigheden in de praktijk echter geen sprake.

Delsen betoogt in zijn bijdrage dat migratie geen tijdelijk fenomeen is en dat migratie slechts onder bepaalde voorwaarden gunstige economische gevolgen heeft. Individuele economische voordelen van migratie hoeven niet samen te vallen met maatschappelijke economische voordelen. Externe effecten van migratie en de invloed die immigratie hierdoor heeft op de emigratie spelen hier een belangrijke rol. De netto economische voordelen van migratie zijn noch voor het gastland noch voor het zendende land eenduidig. Bovendien zijn er altijd economische winnaars en verliezers. Immigratie betekent volgens Delsen in de praktijk óf een daling van de lonen óf een toename van de werkloosheid, vooral aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Wanneer landen en regio's zich in toenemende mate specialiseren in goederen en diensten, kan er als gevolg van schaaleffecten economische divergentie optreden in plaats van convergentie. Vrij verkeer van arbeid heeft volgens Delsen zijn sociale en economische prijs: verdringing, oneerlijke concurrentie, verstoring van de arbeidsverhoudingen en aantasting van de verzorgingsstaat en het milieu. Beperking van de arbeidsmigratie blijft daarom gewenst.

Lijnrecht tegenover Delsen staan Van Houtum en Pijpers die juist een pleidooi houden voor open grenzen in hun bijdrage over angst en protectie in het grens- en immigratiebeleid in de EU. Zij rekenen af met de argumenten die worden aangedragen voor (de noodzaak van) deze protectie. Zij laten onder andere zien dat de angst die een belangrijke

drijfveer is voor de wens tot een selectief immigratiebeleid ongefundeerd is. In tegenstelling tot Delsen benaderen Van Houtum en Pijpers het thema immigratie niet zozeer vanuit nationaal-economisch perspectief maar vanuit een ethisch perspectief van mondiale solidariteit. Het artikel schetst een verontrustend beeld van een Europese Unie die haar immigratiebeleid steeds restrictiever maakt en haar grenzen alleen openstelt voor een selecte groep arbeidsmigranten om een groeiende schaarste van bepaalde soorten arbeid in de lidstaten tegen te gaan. De Europese Unie kan in hun ogen gezien worden als een *Gated Community*, een ommuurde gemeenschap met poorten, waarin de welgestelden zichzelf kunnen afsluiten van de rest van de samenleving. De immigratiepolitiek van de EU reduceert de angst om 'overspoeld' te worden door massa's immigranten evenwel niet, maar bevestigt en bestendigt het alleen maar. De nagestreefde protectie van comfort binnen de EU is inefficiënt, onrechtvaardig en ineffectief.

Het idee van open grenzen is ook het vertrekpunt in de bijdrage van Brugmans. Zij wijst erop dat in hedendaagse filosofische discussies het openstellen van grenzen gewoonlijk wordt gepresenteerd als het rechtvaardige antwoord op het grote, actuele probleem van migratie. Deze zienswijze wordt dan meestal onderbouwd door bekende algemene ethische theorieën toe te passen. Zo pleit Dummett bijvoorbeeld vanuit een thomistisch geïnspireerde mensenrechtelijke notie van rechtvaardigheid voor open grenzen.

Brugmans meent dat de gangbare argumentatie genuanceerd en verrijkt kan worden door een historisch-filosofische benadering. Historisch-filosofisch onderzoek maakt duidelijk dat er verschillende begrippen van rechtvaardigheid bestaan die uiteenlopende visies op migratie meebrengen en dat deze te maken hebben met verschillende feitelijke migratiebewegingen. Brugmans werkt dit uit voor de visies van Plato, Thomas van Aquino en Adam Smith.

Zij verdedigt dat Smith' visie de weg wijst naar de meest elementaire en concrete betekenis van rechtvaardigheid. Ze betoogt dat die betekenis een stevige maatstaf biedt om het huidige migratiebeleid van Nederland en de Europese Unie kritisch te beoordelen en concludeert dat open grenzen inderdaad als norm moeten gelden.

Minderhoud analyseert vanuit een juridisch perspectief de veelvuldig gehoorde misvatting dat vreemdelingen meteen bij binnenkomst in Nederland toegang hebben tot alle sociale voorzieningen. Door voorstanders van het begrip 'gedifferentieerd burgerschap' wordt het beperken van de toegang tot sociale voorzieningen van de verzorgingsstaat veelal gepresenteerd als een middel om open grenzen en de mogelijkheid van (tijdelijke) arbeidsmigratie te stimuleren.

Een nadere analyse leert echter dat deze differentiatie in toegang tot sociale voorzieningen in werkelijkheid al aanwezig is. De marges om nieuwe maatregelen te nemen ter verdere inperking van die toegankelijkheid blijken erg smal te zijn. Van de door de regering in de afgelopen tijd voorgestelde maatregelen is er uiteindelijk vrijwel geen enkele in beleid uitgewerkt ten gevolge van economische, maatschappelijke en juridische belemmeringen. De voorgestelde maatregelen blijken tot verdringing of oneerlijke concurrentie op de arbeidsmarkt te leiden, te botsen met het emancipatiebeleid of in strijd te zijn met de gelijkebehandelingsbepalingen in de verschillende door Nederland gesloten internationale verdragen. Gedifferentieerd burgerschap in de zin van open grenzen, gecombineerd met uitsluiting binnen de grenzen, impliceert een tweedeling tussen eerste- en tweederangsburgers. Deze tweedeling staat haaks op het idee van snelle integratie van nieuwkomers.

In de bijdrage van Karskens staat het verschil tussen de sociale en de politieke waardering van arbeidsmigratie centraal: terwijl de hedendaagse staten negatief staan tegen-

over arbeidsmigratie, staat de *civil society* er wezenlijk positief tegenover. Karskens betoogt dat dit verschil in waardering niet toevallig is, maar systematisch samenhangt met de ontwikkeling van de soevereine natiestaten. De machtspositie van de soevereine staten laat zich immers goed verklaren vanuit het nationalisme. Het nationalisme is volgens Karskens een effectieve en multifunctionele machtstrategie waarbij mythen van eenheid van volk en cultuur worden gebruikt om individuen en groepen om te smeden tot een unieke gemeenschap. Als deze natievorming gekoppeld wordt aan de staatsvormende rechtsregels en bestuur, is de natiestaat als een gesloten staat geboren.

Karskens merkt vervolgens op dat dit gesloten karakter van de natiestaat in tegenspraak lijkt met de gangbare gedachte dat de staat als publiek domein de sfeer van open ruimte is. Om deze paradox te verklaren, is het nodig de betekenissen van 'het publieke' en 'het private' verder te onderzoeken. Dat gebeurt in een diepgaande analyse van de gastvrijheid. Karskens legt uit dat gastvrijheid in de privé-sfeer een ethische weldaad is van de gastheer jegens zijn gast waarbij het gezag van de gastheer blijft tellen. Een zekere superioriteit van de gastheer ten opzichte van de gast maakt dat de private gastrelatie wezenlijk asymmetrisch is. Maar, zo benadrukt Karskens, in de moderne natiestaat is de private gastvrijheid toch ook een publieke zaak, omdat de gastheer als privé-persoon de beschermingsmacht niet heeft. Deze macht ligt in de soevereine staten bij het openbaar gezag. De gastvrijheid in de *civil society* heeft weer een ander karakter. Hier maakt ze deel uit van de economische professionaliteit, bijvoorbeeld in de vorm van de reis- en hotelindustrie. De relatie tussen gastheer en gast krijgt hier dan ook de gelijkwaardigheid en de koele zakelijkheid van contracten. Karskens betoogt vervolgens dat de betekenis die gastvrijheid krijgt in de *civil society* exemplarisch is voor de wijze waarop ze werkt. De *civil society* is wezenlijk de openbare ruimte waarin mensen als privé-personen zakelijk handelen, overeen-

komsten aangaan, verenigingen vormen en weer opheffen, ondernemingen starten en beëindigen. Al deze maatschappelijke verbanden zijn vrijwillig en inhoudelijk beperkt. Daardoor zijn ze ook kwetsbaar en is de staat nodig als blijvende facilitator van de wisselende verbanden. Toch zijn het juist de samenwerkingsverbanden in de *civil society* die kansen en risico's bieden voor mensen, juist ook voor arbeidsmigranten.

Karskens concludeert dat de *civil society* wezenlijk de ruimte is waarin de arbeidsmigranten hun entree kunnen maken, maar dat ook de publieke gastvrijheid nodig is omdat de *civil society* de beschermingsmacht van de staat nodig heeft. Vandaar dat hij zijn sociaal-politiek filosofische beschouwing besluit met de stelling dat de moderne staat een immigratiepolitiek moet ontwikkelen die voor migranten de toegang tot de arbeidsmarkt waarborgt en beschermt.

De relatie tussen staat, *civil society* en privé-sfeer komt ook uitvoerig ter sprake in de twee bijdragen over migratie en religie. De moderne staat is officieel neutraal; godsdienst en levensbeschouwing zijn juridisch gezien een zaak van het private leven en van kerkgemeenschappen en vergelijkbare religieuze instituties in de *civil society*. Maar deze juridische afbakening betekent niet dat godsdiensten geen politieke betekenis hebben in de moderne staat. Integendeel, zoals uit de recente ontwikkelingen in Nederland ook blijkt. Het godsdienstige leven dat in de maatschappelijke ruimte wordt ontplooid, draagt bij aan de cultuur die het draagvlak vormt voor de politiek. En omgekeerd, de politiek beïnvloedt het maatschappelijk leven en bepaalt dus mede de cultuur.

Steunebrink beschrijft deze complexe relaties uitvoerig en betreft ze op de actuele positie van de islam in Nederland. Hij laat zien dat de opvatting dat 'de islam' een bedreiging vormt voor de principes van de rechtsorde een mythe is die door politici en media wordt gevoed. Hij ont-

zenuwt deze mythe door de islam in Nederland te begrijpen als een migrantenreligie en te wijzen op het feitelijk overwegend rechtmatige gedrag van moslims in Nederland. Ook stelt hij de mythologiserende retoriek die vaak het debat over de islam beheerst, aan de kaak. Deze retoriek getuigt ervan dat de Nederlandse samenleving geen zicht heeft op de veranderlijke verhouding tussen wat feitelijk geldt in de samenleving en wat werkelijk normatief is. Bovendien weet ze geen raad met christelijke religie als deel van haar identiteit.

Steunebrink ontkent geenszins dat er spanningen en fricties zijn tussen moslims en autochtone Nederlanders, maar hij corrigeert het begrip ervan door deze te situeren in de dynamische verhouding tussen de migrantencultuur en de gevestigde cultuur. Het komt er op aan, volgens Steunebrink, de gevestigde verwachtingspatronen te zien als een automatische piloot die in de maatschappij functioneert maar die wel degelijk aangepast en bijgesteld kan worden. Die bijstellingen zijn nodig als nieuwe, vreemde elementen binnenkomen; de bijstelling kan alleen maar soepel verlopen als migratie gereguleerd wordt. Bovendien is het nodig de integratie te bevorderen. Maar dat veronderstelt de openheid van de *civil society* die ook door Karskens wezenlijk geacht wordt: er moet ruimte zijn voor verenigingen en samenwerkingsverbanden van verschillende individuen en groepen, zodat mensen de gelegenheid hebben zich op hun eigen belangen te richten en daarbij tegelijkertijd relaties aan te gaan met andere organisaties en verbanden. Volgens Steunebrink kunnen de kerken van het christendom en de vergelijkbare organisaties van de islam in deze een voorbeeldige rol spelen.

Ook Castillo Guerra en Wijsen zien een belangrijke rol weggelegd voor de godsdienst van migranten als het gaat om het ontwikkelen van een samenleving waarin verschillende culturen geïntegreerd worden. Zij staven hun visie met empirisch onderzoek naar de positie van katholieke

migranten in Nederland. Anders dan 'de islam', krijgt het katholicisme van allochtonen weinig aandacht van politiek en media, en vaak blijft de aandacht die er is steken in de misvatting dat het belang van allochtone christenen ligt in de vrolijke feestelijkheid van hun liturgische vieringen: een ware verademing voor de autochtonen die gewend zijn aan een tamelijk calvinistisch katholicisme.

Castillo Guerra en Wijsen beginnen met een historische verkenning van de rooms-katholieke allochtone kerkgemeenschappen in Nederland. Vervolgens schetsen ze de actuele situatie van de katholieke migranten. Ze laten zien hoe het karakter van de kerkgemeenschappen bepaald wordt door de verschillende motieven voor immigratie, de landen van herkomst, de verblijfsstatus en de leeftijd van de leden. Maar belangrijker dan de onderlinge verschillen tussen de allochtone katholieke gemeenschappen zijn toch de verschillen met de autochtone kerkgemeenschappen en met de geseculariseerde bevolkingsgroepen in Nederland. Dit komt sterk tot uitdrukking bij de wijze van liturgie vieren. Uit een precieze studie van internationale liturgievieringen in Den Haag blijkt dat de betekenis van de liturgie niet in folkloristische zin geduid kan worden, maar in culturele, sociale en politieke zin begrepen moet worden. Castillo Guerra en Wijsen doen een beroep op de handelingstheorie van Bourdieu om deze interpretatie te ontwikkelen. Ze laten zien dat de liturgie een cultureel proces van insluiting en uitsluiting betekent. Zo gezien, wijzen de katholieke migranten in Nederland de weg naar interculturaliteit als een wederkerig proces dat ruimte biedt aan allochtone en aan autochtone christenen om in gelijkwaardigheid hun geloof te vieren.

Ten slotte gaat Zoomers in haar bijdrage *Migratie en ontwikkeling* in op de vraag hoe een coherent beleid gericht op internationale migratie een bijdrage kan leveren aan duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding. Over deze vraag bestaan op dit moment twee tegenstrijdige visies.

Optimisten verwachten dat internationale migratie zal bijdragen aan een evenwicht op de arbeidsmarkt. Dit zal bijdragen aan het uitbannen van ongelijkheid en leiden tot een betere spreiding van de voordelen van globalisering. De migratiepessimisten daarentegen leggen vooral de nadruk op de problematische kanten van internationale migratie. Zij benadrukken de negatieve gevolgen voor het herkomstgebied van het wegvloeiën van arbeidskracht en intellect. De armsten met de laagste opleiding en de ouderen en zwakkeren zonder netwerken blijven achter en degenen die mislukken komen als eersten terug. Dit wordt tot op zekere hoogte gecompenseerd door geldovermakingen van degenen die wel zijn vertrokken, maar daardoor ontstaan weer conflictueuze afhankelijkheidsrelaties.

Zoomers schetst vervolgens de grote veranderingen die zich in de migratiestromen hebben voltrokken. Opmerkelijk is dat op dit moment het steeds meer de vrouwen zijn die, al dan niet met achterlating van hun gezin, de sprong wagen. Het aantal internationale arbeidsmigranten wordt momenteel geschat tussen de 175 en 200 miljoen, ongeveer 3% van de wereldbevolking.

Uit haar analyse blijkt dat het ten aanzien van migratie niet langer voldoende is de wereld te verdelen in herkomst- en bestemmingsgebieden. Er doet zich een grote variëteit voor in de manieren waarop landen in het migratiesysteem zijn geïncorporeerd. Naast de voor ons zo vanzelfsprekende zuid-noordmigratie blijkt het leeuwendeel van de migratie plaats te vinden van zuid naar zuid (zoals onder andere van Burkina Faso en Mali naar Ivoorkust, Nigeria en Senegal). Deze zuid-zuidmigratie leidt relatief snel tot sociale misstanden en tot problemen tussen de betrokken landen onderling. Daarnaast zijn er nog de *diasporic states*: landen waarvan een groot deel van de bevolking over talrijke andere landen is uitgewaaid. In dergelijke landen wordt migratie juist gezien als positieve factor: de aanwezigheid van een overzeese bevolking geldt daar als een extra ontwikkelingspotentieel.

Aan de hand van de migratie van de bewoners van de Boliviaanse Andes naar het nabije en verre buitenland laat Zoomers vervolgens zien wat de gevolgen zijn van deze migratie voor de ontwikkeling van de herkomstdorpen en de sociale mobiliteit. Migratie blijkt een belangrijke factor voor de realisering van opwaartse mobiliteit, maar draagt nauwelijks bij aan de ontwikkeling van de herkomstdorpen. In de woorden van Bauman: *'Freedom to move brings advantages; those who are locally bound, are cut-off and left behind'*.

Vanuit ontwikkelingsperspectief zou het verder goed zijn, aldus Zoomers, indien de Nederlandse overheid meer aandacht zou besteden aan de (voor ons vaak onzichtbare) problematiek van de zuid-zuidmigratie. Zoomers constateert tot slot dat internationale migratie vooralsnog slechts voor een beperkte groep landen – en daarbinnen een beperkte groep migranten – de voordelen lijkt te brengen die ervan worden verwacht.

NOOT

- 1 Een verkorte versie van deze startnotitie is verschenen in *Erasmusplein*, 2004, 15, 1, p. 1-3. Deze versie is op internet te lezen: www.ru.nl/soeterbeekprogramma/publicaties/erasmusplein. De startnotitie is geschreven door Gerard Dierick. Ze steunt op de bisschoppelijke brief die de Nederlandse bisschoppen in 1998 uitbrachten onder de titel *Ik was een vreemdeling. Herderlijk schrijven over migranten en vluchtelingen* en op het artikel 'Open grenzen. Acht regels voor een nieuw vreemdelingenbeleid' dat Edith Brugmans publiceerde in *Filosofie Magazine*, 2000, nr. 8.